

Anjel v pohanskej filozofii, zrod filozofickej démonológie

Magdalena Żuraw

1. októbra 2020 ✝ Cirkev ✝ Filozofia

Tajomstvo anjelov sprevádza filozofické úvahy takmer od samého začiatku ľudského myslenia. Už v predkresťanskom náboženskom vedomí a v jeho mýtoch existuje viera, že sú tak čisti duchovia, poslovia, sprostredkovatelia medzi bohmi a ľuďmi, ako aj démoni - viera, ktorá nezmazateľne zanechala stopu na celkovej podobe pohanskej kozmológie a primitívnej metafyziky.

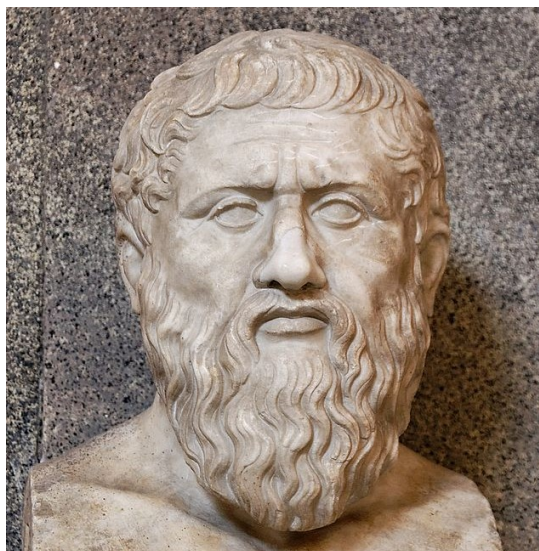
O počiatkoch bohatej dialektiky anjela a človeka, ako aj o ranom dialógu týchto dvoch odlišných prirodzeností a určení svedčia náboženstvá starovekého Babylonu, Egypta a ďalších krajín Východu, kde sa po prvý raz medzi božským a pozemským svetom objavili okrídlení prostredníci, ktorých prítomnosť v popise nadprirodzenej reality už vtedy ovplyvňovala a menila ľudský, „antropologický“ poriadok – podľa svojej prirodzenosti konali v prospech alebo v neprospech človeka, takže bol závislý od ich vrtochov a v ich moci bolo rozhodovať o pozemskom osude jednotlivca.

V Mezopotámii tretieho tisícročia pred Kristom bol známy pojem duchov či tiež nižších božstiev, ktoré bdeli nad človekom – ich akkadské meno „karibu“ má spoločný koreň s hebrejským slovom „cherubín“. *Karibu* boli najskôr vykresľovaní v obyčajnej ľudskej podobe, neskôr prevládlo ich zobrazovanie ako okrídlených tvorov spájajúcich v sebe ľudské aj zvieracie prvky (orol, lev, býk).

Aj v starovekých náboženstvách, rovnako tak v židovskej mysli, boli duchovní prostredníci medzi Bohom a zemou – ako aj ich úloha a miesto – neoddeliteľne späté s ľudským osudom a bytím. Práve v judaistickej tradícii sa tento existenciálny vzťah prejavil najparadoxnejším spôsobom: židovsko-kresťanské sekty, ktorým bol okrem iného adresovaný *List Hebrejom*, uctievali v prvom storočí Krista nie ako Božieho Syna či Bohočloveka, ale ako najdokonalejšieho z anjelov.

Zrod filozofickej démonológie

Starovekí Gréci sa ako prví pokúsili o filozofický prístup k problému duchovných prostredníkov, konkrétne prívrženci orfizmu (8. – 6. storočie pred Kr.). Zrod démonológie – pretože to bolo štúdium démonov, nie anjelov – znamenal ďalšiu etapu dozrievania gréckej idealistickej filozofie. Bolo to prirodzené a nevyhnutné štádium, nakoľko teórie o démonoch nie sú ani tak výsledkom špecifickosti tzv. orfického kultu či racionalizácie mýtov a presvedčení, ale skôr výsledkom filozofického idealizmu. Stručne povedané: Orfisti iniciovali metafyzickú reflexiu nad nadprirodzeným poriadkom, ktorá vyvolala pochopiteľnú potrebu opísať nové intermediárne (démonské) bytosti. Démonológia bola teda logickým dôsledkom idealistickej metafyziky; ako píše Tomasz Stępień: „Všade, kde sa vo filozofickom systéme objaví presvedčenie o existencii mimozmyslovej reality, tam vždy vystupujú bytosti, ktoré sú vo svojej štruktúre nehmotné.“

Platón

zdroj: wikimedia commons

V náboženskom a filozofickom učení orfistov toto nehmotné stvorenie predstavoval démon s ľudskou dušou uväznenou v tele za spáchané previnenia. Súviselo to s orfickou vierou v prevteľovanie – metempsychózu. Táto zjednodušená démonológia bola neskôr rozširovaná hlavne „sekulárnymi“ stúpecami orfizmu – pytagorejcami.

Za tvorca náuky o démonoch však nie sú považovaní orfisti, ani Pytagoras, ale Platón (5. – 4. storočie pred Kristom). Hoci sa démonológia nikdy nestala „veľkou“ témou slávneho filozofa, jeho zásluhy v tejto oblasti sa ukázali ako neoceniteľné pri budúcich úvahách o anjeloch a ich bytostných vzťahoch s človekom.

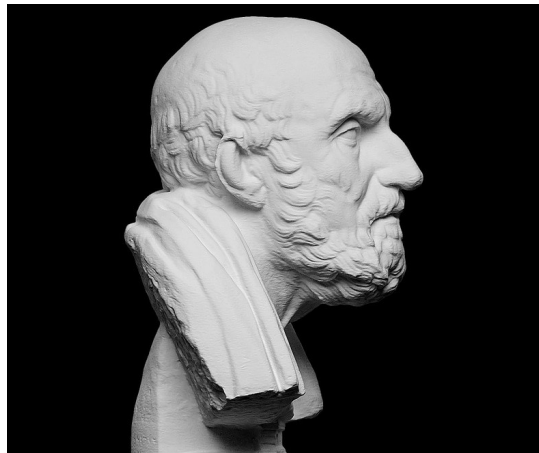
Platón opisoval démonov dvomi spôsobmi: ako nižších bohov, prostredníkov medzi bohmi a ľuďmi, a ako duchov ochrancov v ľudskej duši. Démonmi nazýval aj duše dobrých ľudí, ktorí po svojej smrti boli vyslobodení z tela – ďalšie koncepcie však Platón prevzal z orfizmu. Pre neskoršie učenie o anjeloch sú však pre nás dôležitejšie dve koncepcie, ktoré sú vo všeobecnosti v súlade s dvojakým zobrazením týchto bytostí v Biblii: anjelov ako Božích poslov a zároveň osobných strážcov človeka.

Démon - prostredník

Koncepcia démonov prostredníkov našla svoj najplnší výraz v diele *Symposion*. Platón tu okrem iného predstavuje Erosa – démonickú bytosť, ktorá je stelesnením nadzmyslovej lásky a garantom kozmickej plnosti spájajúcej božské nebo a zem. Bezprostredným kontaktom s ľuďmi dokáže Eros preniesť jednotlivca do ríše ideálneho, mimomateriálneho sveta – od prenášanej osoby si to však vyžaduje opustenie ľudskej prirodzenosti (napr. šílenstvom či prostým vzdaním sa ľudských mravov). Sprostredkovanie ďalších démonov má podobný charakter. Ako napísal Ludwik Gładyszewski v knihe „Boh, tvorca a vládca: náuka gréckych apologétov 2. storočia o stvorení a prozreteľnosti v patristicko-filozofickom aspekte: „Ľudské modlitby prinášajú bohom a zasa od bohov ľuďom prinášajú dobrodenia a príkazy. Keďže sú prostredníkmi, majú účasť na nesmrteľnosti i smrteľnosti. Konajú ako sprostredkovatelia medzi bohmi a ľuďmi, sú spájaní s rôznymi formami pohanských kultov. Je príznačné, že [Platón] ich považuje za dobré bytosti. Túto vlastnosť ešte viac zdôrazňuje *Epinomis*, pre ktorého sú démoni aj prostredníkmi, navyše s veľkou srdečnosťou reagujúcich na prosby dobrých ľudí, ktorých dokonale poznajú a vysvetľujú ich myšlienky.“

Podľa Platóna sú démoni pridelení každému človeku, aby ho strážili, jeho dobrú povahu. Pri takomto chápaní podstaty démonov, ktoré je tiež blízke kresťanskému učeniu o strážnych anjeloch, treba vysvetliť otázku slávneho sokratovského „daimonia“. Záhada tohto tajomného hlasu svedomia, ducha či božstva – ktorý napomína a poučuje Sokrata (469 – 399 pred Kristom) – dodnes priťahuje pozornosť mnohých bádateľov. Bol „daimonion“ démonom alebo anjelom strážnym?

Nepochybne by ním *mohol* byť – naznačujú to fragmenty Platónových diel, ktoré mu venoval. Z nich jasne vyplýva, že „daimonion“ sa staral o Sokrata a pomáhal mu pri jeho životných rozhodnutiach. Bohužiaľ, Platón neposkytol ďalšie indície, ktoré by pomohli pri rozlúštení problému „daimoniona“ na metafyzickej úrovni.

filozof Chrysippos

zdroj: wikimedia commons

To však nebránilo Apuleiovi, ktorý žil o vyše päťsto rokov neskôr, aby to neskúmal ďalej. Konkrétne opísal sokratovský „hlas svedomia“ ako strážneho démona – teda bytosť medzi božstvom a človekom. Keďže nedisponoval nijakými faktami o prirodzenosti a bytosti tohto záhadného „daimoniona“, filozof z Madaury mu prideliť meno „démon“ iba na základe jeho metafyzickej roly. Podobný postoj môžeme nájsť v angelologických úvahách otcov Cirkvi, najmä v diele sv. Augustína, ktorý v slove „anjel“ (ako zdôraznil J.C. Cruz v diele „Anjeli a diabli“) videl predovšetkým označenie jeho funkcie, „názov úradu“, a nie konkrétnu ontologickú prirodzenosť.

Xenokrates a úvahy stoikov

Jeden z najdôležitejších nástupcov autora Symposiona – Xenokrates (4. stor. pred Kr.) sa zaslúžil o rozvoj platónskej náuky o démonoch. Tento filozof zachoval všeobecnú podobu démonológie svojho učiteľa a dal jej navyše formu systematickej metafyzickej prednášky. Podľa Xenokrata existujú démoni na hranici ideálneho a zmyslového sveta, predstavujú medzistupeň medzi ontologickou dokonalosťou bohov a nedokonalosťou ľudí. Sú to duše „oslobodené od tiel“ – čiže duše, ktorým sa po smrti podarilo opustiť ľudské telo, ako aj tie, ktoré ešte nemali možnosť spojiť sa s ľudskou matériou. Dôležitou modifikáciou Platónovho učenia bolo rozdelenie démonov na dobrých a zlých, ku ktorému sa Xenokrates dopracoval prostredníctvom ľudovej viery.

Gréci a rímski stoici rozvíjali platónsku démonológiu odlišne. Idea Erosa ako prostredníka sa im zdala najdôležitejšia z celej Platónovej náuky o démonoch. Aj keď rovnako ako Xenokrates, aj stoici považovali

démonov za sprostredkovateľské bytosti, ktoré vykonávali vládu nad človekom a jeho osudom – až na jednotlivé prípady ich považovali za prirodzene dobré bytosti priaznivo ovplyvňujúce ľudské rozhodnutia.

Túto homogenitu narušila rastúca popularita psychologického ponímania démona od čias Chrysippa (3. stor. pred Kr.), a tak ho jednoducho identifikovali s funkciami ľudskej duše, pocitov či intelektu. Sám Chrysippos pod pojmom démon chápal vôľu a rozum, ktorých súhlas bol v súlade so zámermi božstva nevyhnutnou podmienkou ľudského šťastia. Niektorí z jeho nasledovníkov stotožňovali démonov s ľudskými dušami – nie však, ako u Xenokrata, „oslobodenými od tiel“, ale dušami, ktoré ich rozumne usmerňovali. Títo stoici boli presvedčení, že ľudská duša má božský pôvod (čo bolo späté s kultom hrdinov) – je teda démonickou, sprostredkovávajúcou bytosťou.

Túto náuku prevzala Nová Stoam ktorej najvýznamnejší predstaviteľ Marcus Aurelius (121 – 180) zastával názor, že démon je duša prebývajúca v ľudskej hrudi. Podobný, aj keď zaujímavejší pohľad, mal ďalší predstaviteľ rímskeho stoicizmu – Dión Zlatoústý (1. – 2. stor.), ktorý tvrdil, že démon nie je nič iné ako ľudský intelekt, ktorý môže byť buď dobrý alebo zlý. Jedna alebo druhá morálna podstata démona je potvrdzovaná dobrými alebo zlými skutkami „obdareného“ človeka; inými slovami: dobrí ľudia sú výsledkom konania dobrého démona, kým zlí ľudia – zlého démona.

pokračovanie II. časti

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/anjel-v-pohanskej-filozofii-zrod-filozofickej-demonologie/>